

УДК 342.9

І.В. Тарасова
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

Актуальні питання вдосконалення правового механізму захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності в сфері освіти

У статті досліджується питання правового визначення результатів педагогічної діяльності як об'єктів інтелектуальної власності. Розглядаються проблеми удосконалення механізмів захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності в сфері освіти.

Ключові слова: інтелектуальна власність (ІВ), об'єкти ІВ, захист прав на об'єкти ІВ, педагогічна діяльність, об'єкти ІВ у сфері освіти.

И.В. Тарасова
кандидат юридических наук,
доцент кафедры государственно-правовых дисциплин,
ВУЗ «Университет экономики и права «КРОК»

Актуальные вопросы усовершенствования правового механизма защиты прав на объекты интеллектуальной собственности в сфере образования

В статье исследуется вопрос правового регулирования результатов педагогической деятельности. Рассматриваются проблемы усовершенствования механизма защиты прав на объекты интеллектуальной собственности в сфере образования.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность (ИВ), объекты ИВ, защита прав ИВ, педагогическая деятельность, объекты ИВ в сфере образования.

I. Tarasova
Ph. Doctor of law,
associate professor of department of state-legal disciplines,
«KROK» University

Topical issues of improving the legal mechanism for the protection of rights to intellectual property objects in the field of education

The article deals with the question of the legal definition of the results of pedagogical activity as objects of intellectual property. Problems of improvement of mechanisms of protection of rights to objects of intellectual property, in the field of education are considered.

Key words: intellectual property (IP), objects of IP, protection of rights to objects of IP, pedagogical activity, objects of intellectual property in the sphere of education.

Постановка проблеми

Обговорення тематики захисту прав інтелектуальної власності (ІВ) останнім часом перейшла до нового рівня, що пов'язано з процедурою створення спеціалізованих судів з питань інтелектуальної власності в Україні. Хоча цей процес, як з'ясувалося, є дуже складним та, як часто відбувається в Україні, дуже затягнутий. Тому питання державного регулювання захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності в Україні потребує подальшого осмислення та врегулювання, особливо у сфері освіти, оскільки значущих розробок у цьому напрямку немає. Так, залишаються питання правового регулювання ефективного захисту об'єктів ІВ, наприклад, таких як «службові твори», що досі залишається на низькому рівні, тому ставить майбутній суддівський корпус судів з питань ІВ перед необхідністю створювати практику судових прецедентів.

У той же час, ідеї та знання стають все важливішою частиною торгівлі та розвитку країни. Більша частина вартості нових високотехнологічних продуктів залежить від значного обсягу винахідництва, інновацій, дослідження, тому не можна не погодитися з тим, що зазначає Шпак А. П., а саме: «Важливе значення забезпечення правової охорони інтелектуальної власності для розвитку України обумовлене винятковою роллю інтелектуального капіталу у становленні світової економіки XXI ст., яка базується на знаннях» [1, с.231]. А знання певної людини є результатом одержаної ним освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретичними розробками механізму захисту прав інтелектуальної власності займалися такі видатні вчені, як: В. С. Дроб'язко, В. О. Жаров, О. В. Кохановська, О. М. Мельник, Н. М. Мироненко, О. П. Орлюк, О. А. Підпригора, Г. Ф. Шершеневич, Р. Б. Шишка. Особливості

кримінально-правової відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності були предметом досліджень П. С. Берзіна та А. С. Нерсеяна. Проблему адміністративно-правової охорони інтелектуальної власності досліджували І. Г. Запорожець, Н. О. Можаровська, Л. Т. Комзюк та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Особливо важливим для України є той факт, що наразі відбувається реформування як системи освіти, так і судової системи, що поставило нові виклики для теоретичного осмислення і наукового обговорення. Крім цього, не зважаючи на значний прогрес у нормативному регулюванні охорони та захисту прав на об'єкти ІВ в Україні за останні 17 років та значну кількість публікацій, досі залишаються проблемні питання, котрі все ще потребують вирішення. До одних зі значущих проблем можна віднести: відсутність механізмів ефективного захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності в сфері освіти; відсутність належного рівня заходів адміністративної та кримінальної відповідальності; відсутність єдиних методологічних підходів щодо виявлення правопорушень у сфері інтелектуальної власності визначення розміру матеріальної і моральної шкоди.

Формулювання цілей статті

Розглядаючи проблеми, котрі пов'язані з вдосконаленням правових засад інтелектуальної власності у сфері освіти, можемо стверджувати, що вони потребують окремого детального вивчення. Тому метою цієї статті є розгляд особливостей видів об'єктів ІВ у сфері освіти та аналіз правових засад захисту права на об'єкти інтелектуальної власності, які створені внаслідок педагогічної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження

У теорії права ІВ визнано вважати за-

хистом прав інтелектуальної власності правове забезпечення недоторканності цих прав, їх непорушності, а в разі порушення, можливості застосування заходів примусового характеру, спрямованих на відновлення порушених прав [2, с.56].

Саме по собі питання «жорстокого» забезпечення захисту прав ІВ містить певне протиріччя: з одного боку, низький рівень забезпечення призводить до низького фінансового стимулювання авторів (винахідників), що перешкоджає розвитку даної сфери, з іншого боку – якщо рівень захисту від користування результатами ІВ буде занадто високим, це значно обмежить загальний доступ до творів (винаходів) і знизить суспільну вигоду від їхнього використання. Освітня діяльність особливо вразлива у цьому плані, оскільки відсутність належного фінансування педагогів в Україні призводить до того, що освітяни вимушені шукати засоби для існування замість розвитку нових методів та методик навчання.

Питання врегулювання правового захисту прав інтелектуальної власності в сфері освіти особливо гостро постало саме з прийняттям нового ЗУ «Про освіту» в 2017 році. Так, п.4, ст.3 ЗУ «Про освіту» закріплюється «Право на освіту» у такому формулюванні: «Кожен має право на доступ до публічних освітніх, наукових та інформаційних ресурсів, у тому числі в мережі Інтернет, електронних підручників та інших мультимедійних навчальних ресурсів у порядку, визначеному законодавством» [3]. Однак, механізмів захисту прав на об'єкти ІВ у сфері освіти не розроблено, та держава не гарантує захист прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет. Саме з вільним доступом до мережі Інтернет та відсутністю дієвого контролю за законністю використання результатів інтелектуальної діяльності питання захисту ІВ перейшло на новий виток розвитку.

Конституція України у ст.54 проголошує, що держава бере на себе: «захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами

інтелектуальної діяльності. Кожен громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом» [4]. Зрозуміло, що користування підручниками, посібниками та іншими навчальними матеріалами є безумовною складовою освіти. Та, незважаючи на те, що відповідно до п.1, 2, ч.1, ст.21 ЗУ «Про авторське право і суміжні права» законодавець дозволяє вільне використання твору із зазначенням автора в обсязі, виправданому поставленою метою, як ілюстрацій у виданнях, звукозаписах чи відеозаписах навчального характеру [5], ми вважаємо питання «вільного» використання результатів педагогічної діяльності дискусійним.

Пошук балансу між суворістю відповідальності за несанкціонований доступ до результатів ІВ та їх використання й можливістю широкої аудиторії користуватися сучасними досягненнями науки, техніки та/або творчості є важливим викликом як для суспільства, так і для законодавця. Держави-члени СОТ підтверджують ці пріоритети та закріпили їх в Угоді про торговельні аспекти інтелектуальної власності (ТРИПС), а саме у ст.7: «Захист та контроль за дотриманням прав інтелектуальної власності повинні сприяти запровадженню технологічних нововведень та передачі і розповсюдженню технологій для обопільної вигоди виробників і користувачів технологічних знань у такий спосіб, що сприяє соціальному та економічному добробуту, а також балансу прав обов'язків» [6].

Аналізуючи законодавство України, котре регулює професійну діяльність в сфері освіти, маємо зазначити значний прогрес у визнанні педагогічної діяльності як інтелектуальної та творчої роботи [3, п.21 ст.1]. Відповідно до визначення, прийнятого Світовою організацією торгівлі (СОТ), права інтелектуальної власності - це права, що надаються особам на результати їхньої інтелектуальної праці (creations of their mind).

Згідно з п.3 ч.2 ст. 25 Постанови Пленуму Вищого Господарського суду від 17.10.2012 р. №12 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності»: «Правовій охороні як об'єкт авторського права підлягає твір, виражений в об'єктивній формі, а не його зміст. Не охороняються авторським правом, зокрема, ідеї, методи, концепції, принципи, способи, відкриття (наприклад, шахові партії, методики навчання тощо); разом з тим підлягають охороні літературні та інші твори, в яких викладено (описано, проілюстровано) відповідні ідеї, методики тощо. До об'єктів авторського права можуть належати окремі речення, словосполучення та інші частини твору, які є творчими й оригінальними і можуть використовуватися самостійно» [7].

Тому результати педагогічної діяльності можемо вважати предметом права інтелектуальної власності, та її твори (письмові та/або усні) є об'єктом захисту прав інтелектуальної власності. Саме це твердження знайшло закріплення у ч.2 ст. 53 ЗУ «Про освіту», де говориться, що педагогічні працівники мають право: «розроблення та впровадження авторських навчальних програм, проектів, освітніх методик і технологій, методів і засобів, насамперед методик компетентнісного навчання» [3].

Об'єкти інтелектуальної власності, які створюються під час педагогічної діяльності, можна поділити на такі групи:

1) письмові авторські твори наукового та/або навчального (освітнього) характеру у вигляді наукових публікацій, статей, монографій;

2) усні твори наукового та/або навчального (освітнього) характеру у вигляді відкритих лекцій, доповідей, виступів;

3) службові твори у вигляді авторських навчальних програм, проектів, освітніх методик, які закріплені на матеріальному носії інформації, та/або друковані, чи електронні підручники, практичні посібники, методичні рекомендації тощо.

На сьогодні переважна більшість осіб

в Україні, які здійснюють педагогічну діяльність, є найманими працівниками та належать до категорії педагогічних (науково-педагогічних) працівників закладів (установ) освіти. Тому питання правового захисту прав на об'єкти їх інтелектуальної праці стикаються з проблематикою правового регулювання службового твору. Доцільно навести законодавче визначення відповідних службових об'єктів ІВ. Так, Законом України «Про авторське право і суміжні права» (ст. 1) надано визначення «службового твору» – ним є твір, створений автором у порядку виконання службових обов'язків відповідно до службового завдання чи трудового договору (контракту) між ним і роботодавцем [5]. Відповідно до ч. 2 ст. 16 Закону України «Про авторське право і суміжні права» виключне майнове право на службовий твір належить роботодавцю, якщо інше не передбачено трудовим договором (контрактом) та (або) цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем. Законодавством також передбачено, що за створення і використання службового твору автору належить авторська винагорода, розмір та порядок виплати якої встановлюються трудовим договором (контрактом) та (або) цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем [8, с.146]. Таким чином, виключні майнові права на службові твори, створені під час педагогічної діяльності у закладах освіти у вигляді авторських навчальних програм, проектів, освітніх методик, які закріплені на матеріальному носії інформації, та/або друковані, чи електронні підручники, практичні посібники, методичні рекомендації тощо належать закладам освіти (юридичній особі – роботодавцю). В той же час це не позбавляє права автора (розробника службового твору) на отримання винагороди.

Вважаємо за необхідне внести доповнення до ЗУ «Про освіту» та ЗУ «Про вищу освіту» з зазначеннями, що у контракті з науково-педагогічними працівниками обов'язково має бути положення, котрим закріплюватиметься норма про здійснення окремої оплати, виплати авторської вина-

городи, такого виду діяльності, як створення службового наукового, навчального (освітнього) та/або науково-навчального твору (об'єкт інтелектуальної власності).

Розглядаючи питання вдосконалення правового механізму захисту прав на об'єкти ІВ у сфері освіти маємо зазначити, що захист прав суб'єктів інтелектуальної власності здійснюється у порядку, передбаченому спеціальним законодавством. Законодавством України захист прав на об'єкти ІВ у сфері освіти здійснюється, насамперед, у порядку захисту авторських та суміжних прав (ст. 42 ЗУ «Про освіту») [3]. В той же час, чинне законодавство про освіту вводить нове поняття – «академічна доброчесність» та, відповідно, новий вид юридичної відповідальності. Можемо умовно назвати цей вид відповідальності як «академічна відповідальність», оскільки передбачає можливість накладання певних стягнень на суб'єкта правопорушення в межах ЗУ «Про освіту» за вчинення проступку – порушення академічної доброчесності.

Видами порушень академічної доброчесності є: академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація (даних), фальсифікація (даних), списування, обман (інформація щодо власної освіти), хабарництво, необ'єктивне оцінювання [3]. Однак, на наш погляд, такий вид порушення академічної доброчесності, як академічний плагіат є порушенням прав на об'єкти ІВ. Академічний плагіат – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства [3].

Визначаючи новий вид порушень прав ІВ, законодавець вказує, що суб'єкти права на об'єкти ІВ та користувачі результатами педагогічної діяльності мають дотримуватися норм законодавства про автор-

ське право і суміжні права [3]. Тому особи, котрі використовують наукові (творчі) результати, отримані іншими особами, як результат власного дослідження (творчості) мають нести адміністративну чи кримінальну відповідальність за вчинене правопорушення в порядку, визначеному відповідними законодавством.

Висновки

Нарешті в Україні на законодавчому рівні зроблені певні кроки в напрямку захисту інтелектуальної діяльності в сфері освіти, а саме визнається, що педагогічні працівники розробляють об'єкти інтелектуальної власності. Закріплення на законодавчому рівні принципу «Освіта є державним пріоритетом, що забезпечує інноваційний, соціально-економічний і культурний розвиток суспільства. Фінансування освіти є інвестицією в людський потенціал, сталий розвиток суспільства і держави» [3, ч.1, ст.5] є значущим кроком. Крім цього, в сфері освіти (науки) визнається як окремий вид правопорушення академічний плагіат.

Однак, досі невизначеність у законодавстві України багатьох моментів регулювання правовідносин у сфері, що стосується інтелектуальної діяльності, та відсутність належного захисту приватних прав власності на результати інтелектуальної діяльності допускає високий рівень правопорушень у цій сфері. Досі залишаються невирішеними питання визначення єдиних методологічних підходів щодо виявлення правопорушень у сфері інтелектуальної власності та визначення розміру матеріальної і моральної шкоди від дій, що порушують права власника об'єкта інтелектуальної власності.

Неспроможність держави забезпечити належний захист прав інтелектуальної власності в сфері освіти негативно впливає не лише на імідж України на світовій арені, але і на якість освіти, що є основою інтелектуального розвитку країни.

Література

1. Шпак А. П. Правові засади охорони права інтелектуальної власності у сфері освіти / А. П. Шпак // Право і бізнес. – 2014. – № 4 (55). – С. 230-233.

2. Доріс Лонг, Патриція Рей, Жаров В. О., Шевелева Т. М., Василенко І. Е., Дроб'язко В. С. Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування. Практичний посібник / Л. Доріс, П. Рей, В. О. Жаров, Т. М. Шевелева, – К.: «К.І.С.», 2007. – 448 с.

3. Закон України «Про освіту» // Відомості Верховної Ради, 2017. – № 38-39. – Ст.380.

4. Конституція України, редакція від 30.09.2016 р. // Відомості Верховної Ради України, 1996. – № 30. – Ст. 141.

5. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 11.07.2001 р. // Відомості Верховної Ради України, 2001. – №43. – Ст.214.

6. Угода про торговельні аспекти інтелектуальної власності (ТРИПС) // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/981_018

7. Постанова Пленуму Вищого господарського суду від 17.10.2012 № 12 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» // [Електронний ресурс] – Режим доступу: / <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-12>

8. Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування / за загальною ред. О. П. Орлюк // [Електронний ресурс] – Режим доступу: // <http://intellect21.cdu.edu.ua/wp-content/uploads/2011/12/96.pdf>